

28/8 Hägerström om socialismen

AXEL HÄGERSTRÖM höll under åren 1908—1909 en serie föreläsningar över socialismens historia, vilka nu utgivits av docent *Martin Fries* (*De socialistiska idéernas historia*, Natur och Kultur, 8: 75). Utgivandet är, trots att föreläsningarna icke av Hägerström bearbetats för publicering, från flera synpunkter väl motiverat. Dels får man genom boken ett icke oviktigt bidrag till belysning av Hägerströms egen idéutveckling. Dels gör Hägerström här, såsom alltid, många träffande och skarpsinniga jämförelser och reflexioner. Bokens fragmentariska karaktär faller emellertid starkt i ögonen. Framställningen sträcker

sig från Platon till Lassalle, men en del författare — såsom Platon, Thomas More och Saint-Simon — behandlas utförligt, under det att andra nämns endast i förbigående eller inte alls. Särskilt synes Hägerström ha stått främmande för den rika och intressanta socialistiska spekulatio- nen i England i början av 1800-talet. Redogörelsen för Owens åskådning är ytterst knapphändig, Thompson blir omtalad, men icke mera, Gray och Bray är inte alls berörda. Egen- domligt verkar det att Marx' ideologi i huvudsak betraktas som be- kant, medan ett jämförelsevis långt avsnitt ägnas åt Lassalle och åt en jämförelse mellan honom och Marx.

Detta förklaras naturligtvis av att Hägerström ägnat en särskild un- dersökning åt Marx teorier (*Social teleologi i marxismen*, 1909).

I det nu utgivna arbetet antyder en åsikt hos Hägerström, som han senare närmare utvecklade och som synes ha spelat en central roll i vad man kan kalla hans sociologiska perspektiv. Han utgår från att män- niskornas föreställningar är bestäm- da av deras sociala position eller riktigare av de intressen som här- flyter ur den sociala positionen. "Det är endast en naturlig självbe- varelsedrift som oemotståndligt dri- ver oss mot sökande av samstäm- mighet mellan våra intressen och vår övertygelse." Men samtidigt an- tar Hägerström att de allmänna idéerna utövar ett farligt inflytande, att de leder grupper och individer vilse. "Det är också lätt att finna", skriver han några sidor efter den citerade satsen, "att man aldrig går så vid sidan av livets realiteter som när man besjålas av absoluta rätts- idéer." En inkonsekvens synes här vara ofrånkomlig; om idéerna verk- ligen svarade mot intressen, kunde

de inte utöva det fördärvliga in- flytande som påstås. Denna motsägelse hos Hägerström, som anmälaren ti- digare med utgångspunkt i Häger- ströms senare skrifter utförligt be- handlat, tycks hänga samman med den starka påverkan från Marx. Hägerström glider liksom Marx mel- lan tanken att idéerna blott är so- ciala ytfenomen och tanken att de är på visst sätt självständiga och samtidigt i regel destruktiva kraf- ter. Här liksom på andra punkter förefaller det klart att Hägerström icke helt frigjort sig från tankegån- gar som han själv med stor skärpa klarlagt och kritiserat hos Marx.

Över huvud framträder in- flytandet från Marx i detta arbete på ett slående sätt. Hägerström bedömer äldre socialistiska tänkare från marxistiska utgångspunkter. Han godtar också Marx' påståenden om den sociala utvecklingen. Sålunda synes han liksom Marx anta att in- dustrialiseringen under en lång tid medfört utarmning av arbetarklas- sen, en uppfattning som går stick i stäv med den moderna forskningens resultat.

I flera punkter är Hägerströms framställning av de behandlade för- fattarnas åskådning diskutabel. Pla- ton kritiseras på några punkter med skärpa, men i det hela accepterar Hägerström en traditionell skönmål- ning av den platonska idealstaten. Starka skäl torde tala för en helt annan uppfattning om denna stat: enligt den amerikanske filosofen Fite (*The platonic legend*, 1934) er- inrar den mera om den nazistiska diktaturregimen än om socialister- nas framtidssamhälle. Förvånande är att Hägerström gör Robespierre och andra franska revolutionsmän till ett slags socialister; hur svagt denna uppfattning är grundad fram- går exempelvis av Thompsons be- tydande Robespierrebiografi. Häger- ströms nedsättande omdömen om den socialistiska debatten i England kan knappast förklaras annat än av bristande kännedom om denna de- batt.

Brytningen mellan viljan till objektivitet och en subjektiv över- tygelse framträder starkt hos Hä- gerström. På ett egendomligt sätt kommer detta fram i ett par utta- landen som återfinnes i docent Fries utgåva. Hägerström yttrade i början av sin föreläsningsserie år 1907 bl. a.: "För närvarande pågår en brännande strid mellan kapital och arbete, redan före februarire- volutionen förutsagd av den geniale Marx såsom framtidens stora strid. I denna strid är det nödvändigt för eder, mina herrar, att en gång taga ställning". Detta uttalande är åt- minstone till formen opartiskt. Men i slutet av boken förklarar Häger- ström att "det nutida klassamhället" förr eller senare måste "falla för ut- vecklingens lag". De socialistiska idéerna "driva så att säga in kilen i klassamhället, sätta massorna i rö- relse och göra genom de klasstrider, som de bringa till utbrott, samhäl- lets revor uppenbara, varmed ock- så deras läkande genom en högre samhällsorganisation blir en nöd- vändighet".

Herbert Tingsten